

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.2, maj 2013

Indledningen er redigeret af Johnny Kondrup og Vibeke A. Pedersen

Tilsyn ved dr.phil. Uffe Hansen

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2023

Indledning til

“Om Schiller og Bruden fra Messina”

ved Maria Jørgensen

Indhold

- 1 Karakteristik
- 2 Værkets baggrund
 - 2.1 Tilblivelse
 - 2.2 Kulturkritik
 - 2.3 Oversættelsen
- 3 Friedrich Schiller
 - 3.1 Schiller i Danmark
 - 3.2 Grundtvigs Schiller-reception
 - 3.3 Bruden fra Messina
 - 3.4 Om brugen af koret i tragedien
 - 3.5 Grundtvigs nedslag i Schillers fortale
- 4 Henrich Steffens
 - 4.1 Antikt og moderne, subjekt og objekt
 - 4.2 Poesi kontra kunst
- 5 Kritik af den æstetiske frihed
 - 5.1 Kristen romantik
 - 5.2 ‘Sluttelse’ og tårestrøm
- 6 Modtagelse og videre liv
- 7 Anvendt litteratur

1 Karakteristik

Med afhandlingen “Om Schiller og Bruden fra Messina” (juni 1807) forsøger Grundtvig dels at demonstrere sine evner som oversætter, dels at prøve kræfter med

samtidens æstetiske teorier. Grundtvigs afhandling er et forsøg på at gå i rette med Friedrich Schillers idealistiske æstetik ud fra en romantisk-inspireret kunstopfattelse, der – som det tydeligt fremgår af udkastene til afhandlingen – bygger på et kristent livssyn. I afhandlingen kritiserer Grundtvig Schillers forestilling om, at nydelsen af et (sandt) kunstværk virker dannende og frigørende på tilskueren; en idé, som Schiller havde overtaget og videreudviklet fra Immanuel Kants æstetik. Grundtvig opfatter den filosofiske idealismes forestilling om, at mennesket skal frigøres gennem kunsten, som illusorisk, og plæderer i stedet for en mere følelsesbetonet æstetik, hvor tilskueren gennem sin indlevelse i værket opnår en tårevædet “Ahnelse af det Evige” (s. 133). Grundtvig lader sig sekundere af Henrich Steffens, idet han henter skyts til sin kritik af idealismen både fra Steffens' *Indledning til filosofiske Forelæsninger* (1802, bogudgave 1803) og antagelig også fra hans tabte Goethe-forelæsninger fra 1803. Hos Steffens låner Grundtvig modsætningen mellem den antikke kunsts ophøjede ro og den – i datidens forstand – moderne kunsts splittelse mellem det ideelle og det reelle. Samme modsætning kan findes i Schillers afhandling “Über naive und sentimentalische Dichtung” (1795-1796, da. “Om naiv og sentimental digtning”, 1952), hvor Steffens antagelig stiftede bekendtskab med den. Ydermere overtager Grundtvig Steffens' modstilling af poesi og kunst, som ikke findes i Schillers afhandling, samt Steffens' kritik af Goethes – påståede – “Forsoning med Tilværelsen”, som Grundtvig også lader gælde for Schiller.

Afhandlingen falder i to dele, først en kulturkritisk indledning, der bl.a. kritiserer det danske litterære miljø, dernæst en filosofisk kritik af Schillers æstetik og poetik. Efter afhandlingen følger en vellykket, metrisk og rimet oversættelse af 1. akts 2. scene af Schillers drama *Die Braut von Messina* (1803, da. *Bruden fra Messina*, 1896). Afhandlingen blev trykt i Knud Lyne Rahbeks tidsskrift *Ny Minerva* i samme nummer som en anden, mindre afhandling om samtidens dramatik, nemlig “Et Par Ord i Anledning af det forkyndte Sørgepiel: Signe” (1807d), der kritiserer den purunge J.J. Dampes forsøg på at skrive et nordisk sørgepiel over sagnet om Hagbarth og Signe.

2 Værkets baggrund

2.1 Tilblivelse

Afhandlingen er blevet skrevet af to omgange: Den centrale kritik af Schillers filosofiske idealisme (fra s. 229 øverst til s. 234 midtpå) kan findes i en udtogsbog fra den 17. august 1806 (Grundtvig-Arkivet, fasc.nr. *Registranten* fasc. [499.3a](#), trykt i *Dag- og Udtogsbøger* 1 1979, s. 385-388). En gennemgang af variansen mellem de to versioner findes i tekstredigørelsens afsnit om [Manuskriptbeskrivelse](#). I den følgende periode har Grundtvig antagelig forsøgt sig med oversættelserne af *Die Braut von Messina* (1803, da. *Bruden fra Messina*, 1896) og fortalen “Über den Gebrauch des Chors in der Tragödie” (da. “Om Chorets Brug i Tragoedien”, u.å.: 1806), som desværre ikke er bevaret i Grundtvig-Arkivet. Afhandlingens indledende afsnit er højst sandsynligt først skrevet i begyndelsen af 1807, efter at Grundtvig var blevet bekendt med eksistensen af en anden dansk oversættelse. I Peter Foersoms *Nytaarsgave for Skuespilyndere 1807* er fortalen trykt i en oversættelse af Nicolaj

Esmark Øllgaard, der har brugt sit mellemnavn som signatur. Nytårsgaven oplyser ikke sit udgivelsesår, hvilket tyder på, at den blev udgivet i december 1806.

Det må formodes, at det endelige manuskript blev til i første halvår af 1807.

2.2 Kulturkritik

I det senest tilkomne, indledende afsnit hylder Grundtvig Schillers forfatterskab og revser danskerne for at mangle sans for Schillers kunst. Kritikken af det litterære miljø i Danmark og af danskerne, som i deres åndelige sløvsind foretrækker “tankeløs Ruus eller bevidstløs Slummer” frem for “Posas høie Ideer” (Posa er en person i Schillers drama *Don Carlos*, 1787), bringer mindelser om Grundtvigs kulturkritiske afhandling “Om Videnskabelighed og dens Fremme” (1807b), der var udkommet tre måneder før i martsnummeret af *Ny Minerva*. Her havde Grundtvig beklaget sig over den ringe interesse for dansk litteratur og gjort en række udfald mod vellystighed, dovenskab og verdslig underholdning. I begge afhandlinger argumenterer Grundtvig for, at de mindre ånder, som nok sætter pris på kunst og videnskab, men ikke anser sig for genier, bør bruge deres ledige stunder til at oversætte udenlandsk litteratur. Grundtvig regnede sig beskedent nok til denne gruppe: “Giennemtrængt af Overbeviisning herom, beskæftigede jeg mig alt længe med en metrisk Oversættelse af Bruden fra Messina” (s. 228).

2.3 Oversættelsen

Grundtvig erklærer i den afsluttende kommentar til oversættelsen, at han “under samme havde det dobbelte Maal, tro at giengive Originalens Ideer, og saalidet som muligt erindre Læseren om, at han havde en Oversættelse for sig” (s. 248). Som lovet er oversættelsen overvejende loyal mod Schillers tragedie, men enkelte steder afviger Grundtvig fra det oprindelige ordvalg.

Der er oftest tale om forsøg på at skabe velfungerende alternativer til passager, som på dansk ville forekomme kompakte. Fx bliver versene “Diese Ulmen, mit Reben umsponnen / Sind sie nicht Kinder unsrer Sonnen?”, v. 198 f. (“Disse elme, omvundet med vinranker, / er de ikke børn af vor sol?”), overs. GV) oversat til: “Er den Sol da ei vores, hvis Lue / Skaber og modner Rankens Drue?” (s. 237). Enkelte steder kan Grundtvig finde på at erstatte Schillers formuleringer med sine egne metaforer, fx bliver verset “Und wir könnten es fröhlich genießen”, v. 215 (“Og vi kunne det glade nyde”, overs. GV) til: “Vi dets Blomster med Fryd kunde plukke” (s. 238). Andre steder kan man mistænke Grundtvig for at forsøge at forbedre originalens stil, fx bliver de abrupte vers “Laßt es genug sein und endet die Fehde, / Oder gefällts euch, so setzet sie fort”, v. 435 f. (“Lad det være nok og gør en ende på fejden / eller, hvis det passer jer, så fortsæt den”, overs. GV) til den mere patosfyldte: “Krigen ophøre, og Hadet sig svale! Eller vedbliver med Feide og Mord!” (s. 247).

Nogle gange lykkes det dog Grundtvig at gøre oversættelsen mere kryptisk end originalen. Schillers vers “Mit der furchtbaren Stärke gerüstet / führen sie aus, was dem Herzen gelüftet”, v. 235 f. (“Udrustet med frygtelig styrke / udfører de, hvad hjertet lyster”, overs. GV) bliver til den svært forståelige årsagssammenhæng: “Før

hvert Ønske, der luer i Barmen, / Frygtelig Styrke nedlagdes i Armen” (s. 239). Den mest iøjnefaldende frihed, som Grundtvig tager sig i forhold til originalen, er hans (uægte) norrøne personificering af krigen som “Kampens den blodige Jette”, hvor Schiller har den mere konventionelle beskrivelse “der blutige Kampf”, v. 170 (“den blodige kamp”, overs. GV). Metaforen kan have sit ophav i Grundtvigs store interesse for den nordiske mytologi, som fik udtryk i samtidige værker som “Lidet om Sangene i Edda” (1806) og “Om Asalæren” (1807c).

I sin afhandling *Grundtvig som Filolog* roser Helge Toldberg oversættelsens loyalitet, men har ellers ingen bemærkninger hverken for eller imod Grundtvigs ældste oversættelse (1946, s. 93). Frederik Rønning stiller sig mere kritisk, da Grundtvigs oversættelse efter hans mening “ikke [er] ilde, selv om den ikke har ævnet at gengive Schillers ejendommelige rytme” (1907 1:2, s. 74). Det mest entusiastiske udsagn om Grundtvigs oversættelse kan findes i tidsskriftet *Tilskueren* fra 1816, hvor redaktøren Knud Lyne Rahbek – næsten ni år senere – forsøger at imødegå Grundtvigs påstand om, at danskerne ikke interesserer sig for Schillers værker (s. 226 f.). Som modbevis opregner Rahbek de mange oversættelser af Schillers dramaer og komplimenterer i samme forbindelse Grundtvig for hans oversættelse af *Die Braut von Messina* : “intet synes at være tilbage, uden hans Brud fra Messina, hvoraf ovennævnte Danneskiold selv har bebudet en Oversættelse, og i en ældre Minerva givet en Prøve, som neppe vil friste nogen Anden til at gaae ham i Forkiøbet med at levere det Hele” (Rahbek 1816, s. 1075). Under titlen *Bruden fra Messina* blev Schillers drama oversat til dansk i 1896 af Johannes Magnussen.

3 Friedrich Schiller

3.1 Schiller i Danmark

Som det fremgår af afhandlingens mottodigt (s. 225), var Friedrich Schiller død. Han døde i 1805, to år før Grundtvig fik sin afhandling trykt. I 1791, 26 år før Grundtvig skrev sin afhandling, havde rygter om digterens død sat skub i den proces, der fik Schiller på datidens danske finanslov. Jens Baggesen foranstaltede en stor sørgefest for Schiller på Ernst Schimmelmans geværfabrik i Hellebæk, men da rygterne kort efter sørgefesten viste sig at have været falske, bestemte man sig i stedet for at understøtte den syge og fattige digter. Med stipendiet fra Ernst Schimmelman og prins Frederik Christian af Augustenborg, der gav Schiller arbejdsro de næste fem år, blev han i stand til at fordybe sig i studiet af Kants filosofi, hvorefter han forfattede sine store teoretiske skrifter, “Über Anmut und Würde” (da. Om ynde og værdighed), “Über das Erhabene” (da. “Om det ophøjede”, 1952), begge fra 1793, “Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen” (1795, da. *Menneskets æstetiske opdragelse*, 1996), “Über naive und sentimentalische Dichtung” (1795-1796, da. “Om naiv og sentimental digtning”, 1952). “Über die ästhetische Erziehung des Menschen” er den gennearbejdede udgave af de breve, som Schiller sendte til Frederik Christian af Augustenborg for at bevise den intellektuelle frugtbarhed af det danske stipendium. Schillers æstetiske teorier er centrale for den lille fortale til *Die Braut von Messina*, “Über den Gebrauch des Chors in der Tragödie” (da. “Om Chorets Brug i Tragødien”, u.å.: 1806), som primært diskuteres i

Grundtvigs afhandling.

Den danske interesse for Schiller var stor, som det også fremgår af Knud Lyne Rahbeks oplysende fodnote om de mange igangværende oversættelser (s. 226). Grundtvigs beklagelser over den manglende interesse for Schiller havde således ikke megen bund i virkeligheden, om end Schillers teaterstykker ikke blev opført på de danske scener. Det Kongelige Teaters direktion var bange for at opføre dramaerne, der blev betragtet som politisk sprængfarlige. Trods mange opfordringer fra Michael Rosing afviste Jørgen Kierulf at opføre Schillers *Don Carlos* med det argument, at markisen af Posa, Don Carlos' ven, var "en Jacobiner, der ved sin glatte Philosophie var farligere end Robespierre eller Marat" (citeret efter Overskou 1860, s. 775, der ikke angiver kilden).

3.2 Grundtvigs Schiller-reception

I sit tilbageblik på det forgangne år den 30. december 1806 beretter Grundtvig, at han studerede "Schillers de herlige Dramer, og dybe Spekulationer" (*Dag- og Udtogsbøger* 1 1979, s. 402). Fra udtogsbogen ved vi, at Grundtvig havde læst Schillers antologi af egne skrifter, *Kleinere prosaische Schriften*, især havde han studeret afhandlingen "Was heißt und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte?" (da. Hvad er og med hvilket formål studerer man universalhistorie?), som han tog udførlige noter fra (*Dag- og Udtogsbøger* 1 1979, s. 275-282). Afhandlingen, der er Schillers tiltrædelsesforelæsning ved universitetet i Jena, spiller en stor rolle for den samtidige afhandling "Om Videnskabelighed og dens Fremme" (1807b) (se hertil GV's indledning til afhandlingen, afsnittet om "[Friedrich Schiller](#)"). Grundtvig skulle senere fremhæve den som et af sine første møder med forestillingen om universalhistorien (Grundtvig 1812, s. XXV-XXVI).

"Lidet om Sangene i Edda" bærer præg af Grundtvigs læsning af "Über naive und sentimentalische Dichtung" (1795-1796, da. "Om naiv og sentimental digtning", 1952), som var blevet genoptrykt i *Kleinere prosaische Schriften* (bind 2, 1800). Grundtvig alluderer også til Schillers afhandling i "Om Schiller og Bruden fra Messina" (s. 226). I "Om Schiller" omtaler Grundtvig, ud over *Die Braut von Messina*, Schillers *Don Carlos* (1787, da. *Don Carlos, Infant af Spanien*, 1812), *Die Räuber* (1781, da. *Røverne*, 1801) og *Die Jungfrau von Orleans* (1801, da. *Johanna d'Arc Orleans Mø*, 1813) (s. 229 f.). Sidstnævnte værk figurerer på Grundtvigs [Bogfortegnelse fra 1805](#) som nr. 50.

3.3 *Bruden fra Messina*

Grundtvig knytter ikke mange bemærkninger til selve tragedien i sin præsentation af oversættelsen; hans bemærkninger omhandler primært stykkets overensstemmelse med den græske tragedie som "et sandt Produkt af den gamle Kunst" (s. 229). Grundtvigs vurdering af tragedien ligger tæt op ad Schillers eget syn på sit værk, som han selv mente, var udført "nach der strengsten griechischen Form" (da. "efter den strengeste græske form", citeret efter Luserke-Jaqui 2005, s. 195, overs. GV). Som Grundtvig også bemærker, er der tale om skæbnetragedie, hvor personernes grusomme undergang synes forudbestemt og uundgåelig. Ligesom i Sofokles' *Ødipus*

er tragedien bygget op omkring afdækningen af incestuøse familieforhold. Tragedien tjener for Grundtvig som eksempel på, hvordan den klassiske tragedies personer fremstår overmenneskeligt rolige i mødet med skæbnen – i modsætning til den moderne tragedies personer.

Læs mere

Tragedieheltenes ophøjethed kan også findes i Schillers fortale, men spiller kun en marginal rolle: Om tragediefigurerne siger Schiller, at de på baggrund af korets “lyriske pragtvævning” skal bevæge sig “frit og ædelt med behersket værdighed og ophøjet ro” (ty. “lyrische[s] Prachtgewebe [...] frei und edel mit einer gehaltenen Würde und hoher Ruhe”, Schiller 1974b, s. 820, overs. af GV).

Die Braut von Messina, der har undertitlen *oder die feindlichen Brüder* (da. eller de fjendtlige brødre), foregår på Sicilien i 1000-tallet, hvor den normanniske fyrstefamilie strides indbyrdes. Brødrene Don Manuel og Don Cæsar kæmper om magten efter deres faders død, og moderen Isabella forsøger, i første omgang forgæves, at slutte fred mellem dem, som det fremgår af det oversatte uddrag af Schillers drama. De forsones dog, og moderen afslører for dem, at de har en ukendt søster, som i al hemmelighed er vokset op i et nonnekloster. Før hendes fødsel havde faderen haft en drøm, der blev tydet som et ondt varsel, og han beordrede derfor sin endnu ufødte datter myrdet. Det spæde barn blev dog bragt i sikkerhed i et kloster af Isabella, der havde haft en drøm om, at lillesøsteren skulle forene familien.

Brødrene har imidlertid forelsket sig i den samme, ukendte kvinde: I al hemmelighed har Don Manuel længe kendt Beatrice, og de planlægger at gifte sig. Don Cæsar har på afstand forelsket sig i Beatrice, og da han overrasker broderen sammen med den udkårne, slår han Don Manuel ihjel. Den ulykkelige situation forværres kun, da Isabella genkender Beatrice som sin datter. Don Cæsar begår selvmord i fortvivlelse over at have slået sin broder ihjel og forelsket sig i sin søster.

3.4 Om brugen af koret i tragedien

Schillers hovedformål med fortalen er at redegøre for de poetologiske overvejelser bag hans anvendelse af koret i *Die Braut von Messina*. Schiller forsøgte at genoptage den græske tragedies formsprog ved at gøre brug af et dobbeltkor, der forholder sig abstrakt og lyrisk til handlingen. Schillers ønske var hermed at øge det, man med et af den tidlige romantiks nøglebegreber kan betegne som tragediens mulighed for poetisk refleksion.

Grundtvig beskæftiger sig slet ikke med koret i sin afhandling; men da Schiller i sin afhandling præsenterer koret som sit vigtigste middel til at fremme menneskets frigørelse gennem kunsten, hvilket er omdrejningspunktet for hans æstetiske teori, skal Schillers argumentation rekapituleres her. I sin læsning kritiserer Grundtvig Schillers frihedsbegreb, men han undgår helt at nævne korets betydning herfor.

Schiller retter sin kritik mod den kunst, der alene ser det som sit formål at underholde tilskueren ved at hensætte ham eller hende i en fjern drømmeverden. Kunsten skal derimod danne tilskueren, og det gør den kun ved på én gang at være ideel og reel. Kunsten skeler, med Schillers formulering; den ser på samme tid i retning af idealerne og af virkeligheden. Som det hedder i Grundtvigs parafrase, skal “den sande Konst i sin høieste Idealisme være reel” (s. 231). Tragediens materiale er hentet fra virkeligheden, men dens repræsentationsform er helt igennem symbolsk og dermed ideel.

Læs mere

Samtidig har koret et reelt aspekt, idet Schiller fremhæver korets dramatiske nærvær på scenen som afgørende for, at det kan repræsentere abstrakte, universelle begreber: Det skal være “en sanseligt mægtig masse, som imponerer sanserne gennem sit udfyldende nærvær” (overs. GV, ty. “eine sinnlich mächtige Masse, welche durch ihre ausfüllende Gegenwart den Sinnen imponiert”, Schiller 1974b, s. 821).

I afhandlingen gør Schiller op med den franske klassicisme, der havde bandlyst koret fra tragedien. Netop fordi koret fremstår som et fremmedlegeme i forhold til handlingen, bliver det bærer af tragediens ideale aspekt. Ved genindførelsen af koret bliver tragedien for alvor poetisk, det er et “kunstorgan, det hjælper med at frembringe poesien” (overs. GV, ty. “einem Kunstorgan, er hilft die Poesie hervorzubringen”, Schiller 1974b, s. 819). I modsætning til tragediens personer er koret ubundet af handlingen og kan forholde sig abstrakt og lyrisk til tragediens temaer, hvilket Schiller formulerer på følgende vis: “Koret *renser* således det tragiske digt, idet det afsondrer refleksionen fra handlingen og netop gennem denne afsondring ruster sig selv med poetisk kraft” (overs. GV).

Læs mere

ty. “Der Chor *reinigt* also das tragische Gedicht, indem er die Reflexion von der Handlung absondert und eben durch diese Absonderung sie selbst mit poetischer Kraft ausrüstet” (Schiller 1974b, s. 821).

Ved at reflektere over handlingen bliver det korets opgave at skabe ro såvel i handlingen som for tilskueren: Midt i tragediens voldsomme passioner skal koret ifølge Schiller sikre, at tilskueren ikke kun bliver revet med af tragediens passioner, men at han eller hun stadig er i stand til at reflektere over det, der går for sig på scenen. Tragediens handling taler til tilskuerens følelser, mens korets lyriske refleksion taler til fornuften. Herigennem kan koret ifølge Schiller give os “vores frihed tilbage, som ellers ville gå tabt i affekternes storm” (overs. GV, ty. “giebt er uns unsre Freiheit zurück, die im Sturm der Affekte verloren gehen würde”, Schiller 1974b, s. 822). Koret minder tilskueren om, at dramaet fremstiller en konstrueret

virkelighed.

3.5 Grundtvigs nedslag i Schillers fortale

Grundtvig skriver i sin indledning til oversættelsen, at han vil begrænse sig til at “sige et Par Ord om den af Fortalens Ideer, der staaer i det strængeste Forhold til Dramaet, som et Heelt” (s. 228-229). I afhandlingen findes en række, næsten direkte oversatte passager af Schillers fortale, der alle stammer fra den første del af Schillers tekst; passagerne kan findes nederst på side 229 og midt på side 231 af Grundtvigs afhandling. Det er kun en lille del af Schillers komplekse redegørelse for korets rolle i tragedien, som interesserer Grundtvig, nemlig den del, der har med tilskuerens subjektivitet at gøre. Schillers ærinde i disse passager er på kantiansk grund at forklare, hvordan en æstetisk frigørelse af tilskueren kan foregå. Det er så at sige det filosofiske grundlag for Schillers fortale, som er udgangspunktet for Grundtvigs kritik. Det vides ikke, hvorvidt Grundtvig har været bekendt med Kants æstetik, men i hans *Dag- og Udtogsbøger* kan der findes spor af et grundlæggende kendskab til Kants tænkning.

Efter modtagelsen af det danske stipendium havde Schiller nærstuderet Kants *Kritik der Urteilkraft* (1790, da. *Kritik af dømmekraften*, 2007), og Kants filosofi sætter sit tydelige præg på Schillers fortale. Det første eksempel herpå oversætter Grundtvig næsten ordret: “den høieste Nydelse er Gemyttets Frihed under alle Kræfternes levende Spil” (s. 229). Schiller trækker her på Kants beskrivelse af oplevelsen af det æstetisk skønne. Skønhed er for Kant ikke et karakteristikum ved genstanden selv, men den tilstand af lyst, som tilskueren hensættes i ved synet af kunstværket. Lysten opstår ved, at tilskueren mærker erkendelseskrafterne – dvs. forstanden og indbildningskraften – fungere i harmoni, uden at de skal anvendes til et praktisk formål, deraf betegnelsen “interesseløst velbehag”. Nydelsen ved kunstværket opstår ved oplevelsen af, at bevidstheden virker: Subjektet oplever sig selv opleve.

Oplevelsen af erkendelseskrafternes frie spil bliver for Schiller en model for menneskets politiske frigørelse. Det udfolder han især i “Über die ästhetische Erziehung des Menschen” (1795, da. *Menneskets æstetiske opdragelse*, 1996), hvor Schiller erklærer, at “man kun gennem skønheden kan vandre til friheden” (1996, s. 25). Gennem kunsten skal mennesket opøves i fri tænkning og derved myndiggøres. Kunsten skal, som det hedder i fortalen til *Die Braut von Messina*, “ikke blot hensætte mennesket i en kortvarig drøm om frihed, men derimod virkelig og i realiteten gøre ham fri” (overs. GV, ty. “nicht bloß in einen augenblicklichen Traum von Freiheit zu versetzen, sondern ihn wirklich und in der Tat frei zu machen”, Schiller 1974b, s. 816).

Schiller kritiserer derfor den teaterkunst, der alene ser det som sin opgave at underholde tilskueren. Efter beskuelsen af et sådant drama føler tilskueren sig, som det hedder i Grundtvigs parafrase “dobbelt trykket af Virkeligheden” (s. 231). Schiller har som nævnt større ambitioner på tilskuerens vegne. Den æstetiske opdragelses endemål parafraserer Grundtvig på følgende vis: Kunsten skal “lære Mennesket at bevæge sig frit under den tunge Vægt, som om han selv havde lagt den paa sine Skuldre” (s. 231). Grundtvigs gengivelse yder ikke helt Schillers tankegang retfærdighed. For Schiller handler det om, at tilskueren skal blive i stand til at hæve

sig over virkelighedens tvingende magt; han skal ikke blot udholde den, men beherske den.

Netop dette aspekt af Schiller tænkning danner udgangspunktet for Grundtvigs centrale angreb på idealismens frihedsbegreb, som jeg vender tilbage til i afsnittet "[Kritik af den æstetiske frihed](#)". Grundtvig stiller sig skeptisk over for menneskets frigørelse som kunstens formål, og hans foretrukne våben mod Schillers idealisme er fætterten Henrich Steffens' ideer om forholdet mellem det antikke og det moderne samt hans syn på forholdet mellem kunst og poesi.

4 Henrich Steffens

I "Om Schiller og Bruden fra Messina" prøver Grundtvig kræfter med en række af de begreber, som han havde stiftet bekendtskab med gennem Henrich Steffens. Grundtvig overværede Steffens' filosofiske forelæsninger på Elers' kollegium i 1802 (bogudgave *Indledning til filosofiske Forelæsninger*, 1803) og hans anden forelæsningsrække i 1803 om Goethe. Modsat de filosofiske indledningsforelæsninger skabte den næste forelæsningsrække ikke furore i offentligheden; der findes ingen overleverede manuskripter, og forelæsningerne bliver end ikke nævnt i Steffens' omfangsrige selvbiografi *Was ich erlebte* (1840-1844). Dette forhold omtaler Grundtvig selv i et brev til Steffens efter læsningen af selvbiografiens femte bind:

"Du nævner i dine Livs-Erindringer slet ikke de Foredrag, du i Foraaret 1803 holdt over 'Goethes Poesier', men skjønt de ingen Opsigt gjorde og besøgte kun meget tarvelig, var det dog dem, der gjorde Grundindtrykket paa mig og vist paa flere" (Grundtvig 1926, s. 436).

Flemming Lundgreen-Nielsen forsøger i sin artikel "Henrich Steffens' Goetheforelæsninger i 1803" at opridse en litteraturhistorisk fantomtegnning af Steffens' forelæsninger gennem de aftryk, som de har sat på Grundtvigs optegnelser. Grundtvig hævdede dog i 1815, at han dengang kun forstod lidt af de nye tanker: "Det klang mig rigtig nok heel underligt om den subjektive og objektive, den antikke og moderne Poesie; jeg ansaae det alt for Snak" (Grundtvig-arkivet fasc. 507, citeret efter VU bind 1, s. 95).

Netop disse emner står centralt i romantikkens æstetiske diskussioner, og den lille afhandling "Om Schiller og Bruden fra Messina" demonstrerer, at Grundtvig gennem sin fordybelse i samtidens litteratur under sit ophold på Egeløkke fra 1805 til 1808 havde opnået en ganske anderledes fortrolighed med tidens mest moderne emner. Den kritik, som Grundtvig retter mod Schiller, er præget af romantikernes syn på idealismen og klassikken. De yngre romantikere afviste den ældre klassik som kølig og fornuftsdomineret. Grundtvig retter en række hårde angreb mod Schiller, men antagelig er det Steffens, der har støbt kuglerne.

4.1 Antikt og moderne, subjekt og objekt

I sine filosofiske forelæsninger diskuterede Steffens et af tidens varmeste emner, nemlig modsætningen mellem det antikke og det moderne (8. forelæsning, 1996, s. 136 f.). Man kan formode, at Steffens også har været inde på emnet i de litterære

forelæsninger. Diskussionen, der rækker tilbage til den franske klassiks *Querelle des anciens et des modernes* (da. Kampen mellem de antikke og de moderne), kan litteraturhistorisk betragtes som fødslen af forestillingen om en særlig moderne litteratur, der grundet den historiske forskel må adskille sig fra antikkens litteratur. Hvor diskussionen i den franske klassik endte som en kamp om, hvorvidt den antikke eller den moderne litteratur var bedst, videreudviklede Schiller problemstillingen i “Über naive und sentimentalische Dichtung” (1795-1796, da. “Om naiv og sentimental digtning”, 1952) til en kombineret litteraturhistoriefilosofi og litterær typologi, der konkluderer, at det antikke – naive – ideal i sin rene form er utilgængeligt for den moderne forfatter, med undtagelse af Goethe. Steffens' beskrivelser af forholdet mellem det antikke og det moderne er stærkt præget af Schillers tænkning. En anden kilde kan have været Friedrich Schlegels afhandling *Über das Studium der griechischen Poesie* (1797, da. Om studiet af den græske poesi).

I indledningsforelæsningernes historiefilosofiske del beskriver Steffens modsætningen mellem det antikke og det moderne som en modsætning mellem den antikke poesi, der harmonisk hviler i sig selv, over for den moderne poesi, der er præget af en grundlæggende splittelse. Den antikke poesi er frugten af en guldalder, dens værker er “fuldendte, organiske, med et Livsprincip i sig selv, der sikrer dem Udødelighed. Alt hvad Subjectet vilde, det udtrykkede sig aldeles i et Object” (Steffens 1996, s. 136). I den moderne poesi er subjekt og objekt derimod faldet fra hinanden: “dette subjective, som gaaer ud over Gjenstanden, selv tilstaaer at den ikke tilfredsstilles, characteriserer den moderne Poesie, giver den mindre grad af Fuldendelse” (Steffens 1996, s. 137). Den splittede, moderne poesi længes efter den antikke enhed, og denne indre ubalance gør, at den ikke har den klassiske kunsts fuldendelse. Med denne komprimerede historisering griber Steffens fat i to centrale kulturteoretiske begreber i samtiden, nemlig forestillingen om antikkens objektivitet og modernitetens subjektivitet, som kan findes hos både Schiller og Schlegel.

Steffens' beskrivelse er som taget ud af Schillers “Über naive und sentimentalische Dichtung” (1795-1796, da. “Om naiv og sentimental digtning”, 1952). Schiller sætter det sentimentale – og dermed moderniteten – som udgangspunktet: Den tidligere litteraturs naivitet kom først til syne gennem den sentimentale digters blik. Hvor den sentimentale poesi kendetegnes ved en overvægt af forfatterens subjektivitet over det fremstillede, forsøger den naive at tilnærme sig tingene og naturen, idet den retter sig mod objekterne. Den naive digter hviler i sig selv og i naturen, mens den sentimentale længes tilbage til naturen som noget altid allerede tabt. Denne modsætning skaber to modsatrettede læseroplevelser, som svarer nøje til den modsætning, som findes hos Steffens (og Grundtvig):

“Derfor er gemyttet i bevægelse her [ved læsningen af det sentimentale værk], det er anspændt, det vakler mellem stridende følelser; dér [ved læsningen af det naive] er det roligt, uanspændt, i overensstemmelse med sig selv og fuldkommen tilfredsstillet” (overs. GV).

Læs mere

ty. “Daher ist hier das Gemüt in Bewegung, es ist angespannt, es schwankt

zwischen streitenden Gefühlen; da es dort ruhig, aufgelöst, einig mit sich selbst und vollkommen befriedigt ist” (Schiller 1992a, s. 777).

I sin første afhandling *Über das Studium der griechischen Poesie* (1797, da. Om studiet af den græske poesi) forsøgte Friedrich Schlegel at definere en særlig, moderne litteratur på baggrund af antikkens. Parallelt med Schiller udviklede han en tilsvarende modsætning mellem den antikke poesi som “objektiv” og den moderne poesi som “den totale overvægt af det karakteristiske, individuelle og interessante” (overs. GV, ty. “das totale Übergewicht des Charakteristischen, Individuellen und Interessanten”, Schlegel 1947, s. 58), dvs. subjektiv.

Grundtvig giver dog tidens begreber sin egen drejning, idet det antikke og det moderne for ham giver sig udtryk i de fiktive personers karakter. Han beskriver Schillers *Die Braut von Messina* som “et sandt Produkt af den gamle Kunst” (s. 229), og de kvaliteter, som han tillægger tragediens personer, svarer til Steffens', Schillers og Schlegels karakteristik af den antikke litteratur. Schillers tragedieskikkelser er så ophøjede og rolige, at de afviser tilskuerens medfølelse, trods deres vanskæbne; de hviler harmonisk i sig selv. Den moderne litteraturs personer karakteriseres ved en splittelse, som de har til fælles med det moderne menneske: “Hos dem finde vi samme dunkle Ahnelse, samme Misforhold mellem Ønske og Væren, samme uvilkaarlige Stræben fremad, som boer i vort eget Bryst” (s. 230). Splittelsen mellem “Ønske og Væren”, dvs. mellem det ideelle og det reelle, karakteriserer de moderne tragediefigurer – de er præget af den tidlige modernitetstænknings splittelse og individualitet.

For Grundtvig bliver splittelsen et argument for at føle større empati med de moderne tragediefigurer: “Med dem ønske og haabe, klage og kæmpe, blegne og falde vi” (s. 230). Alternativet til den ophøjede kunst er for Grundtvig en engageret, følelsesmæssig indlevelse i tragedien, se herom afsnittet [“Sluttelse’ og tårestrom”](#).

4.2 Poesi kontra kunst

Efter diskussionen af den antikke og den moderne tragedie introducerer Grundtvig en begrebsmodsatning, som er fremmed for Schillers univers. Han stiller nemlig spørgsmålet, hvorvidt “Konsten eller Poesien bør yde os den høieste Nydelse” (s. 231)? Spørgsmålet er irrelevant i Schillers optik, da han snarere behandler poesien som et underbegreb til kunsten, ikke som en modsætning. En modstilling mellem kunst og poesi havde Grundtvig derimod mødt hos Steffens, hvilket fremgår af slutningen på det lange dagsbogsnotat om poesiens væsen af 10. september 1805:

“Naar Steffens derfor siger at Goethe staaer paa Konstens høieste Spidse, men er død for Poesien fordi Hans Sluttelse til de Gamle ey var tæt nok, da synes Han Mig at modsige sig selv, paa engang at adskille og forene Kunst og Poesi” (*Dag- og Udtogsbøger* 1 1979, s. 226).

I udtogsbogen stiller Grundtvig sig skeptisk over for Steffens' brug af begreberne, men gentager samme grundfigur fra Steffens' Goethe-kritik i sin egen kritik af Schiller: Poesien står for Grundtvig og Steffens højere end kunsten. Selvom kunsten i de

filosofiske indledningsforelæsninger ikke omtales som andet end et overbegreb for litteratur, billedkunst, etc., får poesien allerede her en særstilling (Steffens 1996, s. 135, 139 f.), idet den, med Grundtvigs Steffens-parafase, er “alt det, som bærer det Eviges Præg” (*Dag- og Udtogsbøger* 1 1979, s. 220). Poesien tildeles derved en særlig opgave, idet den bringer “en Ahnelse af en tilkommende Tilværelse” med sig (Steffens 1996, s. 142). Denne egenskab finder Steffens ikke i kunsten i almindelighed. Man kan kun gisne om, hvorvidt Steffens kan have radikaliseret denne modsætning i 1803-forelæsningerne. Når Steffens sætter poesien højere end kunsten, er det litteraturhistorisk set en del af et begrebshistorisk skift omkring år 1800. Hvor beskuerens oplevelse af kunstværket var omdrejningspunktet for Kants æstetiske teori, er det for romantikerne Schlegel, Novalis og Steffens den skabende poesi, der bliver genstand for deres interesse.

På baggrund af et kortfattet referat af argumentationen i Schillers fortale hævder Grundtvig, at Schiller vælger kunsten frem for poesien, da man efter “Nydelsen af et poetisk Drama føler sig dobbelt trykket af Virkeligheden” (s. 231). Grundtvigs læsning er en politisk fordrejning af Schillers argumentation, idet han her benytter sig af Steffens' modsætning til to forskellige ting: For det første til at undgå at betone det tema, som for Schiller er det væsentlige alternativ til dramaets kortvarige drøm, nemlig skabelsen af en kunst, der er i stand til at frigøre mennesket, hvilket er hovedformålet med Schillers genindførelse af koret i tragedien (se hertil afsnittet [“Om brugen af koret i tragedien”](#)). For det andet til at kritisere det, han betegner som Schillers “Forsoning med Tilværelsen” (s. 232).

Forestillingen om den tyske klassiks forsoning med tilværelsen henter Grundtvig fra Steffens' Goethe-kritik. Som Flemming Lundgreen-Nielsen har påvist, vender Grundtvig tilbage til dette tema hele fire gange mellem 1804 og 1807 (1996, s. 239). Den modne Goethe havde ifølge Steffens forsonet sig med den jordiske tilværelse, hvilket Lundgreen-Nielsen bl.a. med belæg i *Verdenskrøniken 1812* fortolker således, at Goethe ifølge Grundtvig (og Steffens) havde “givet afkald på længslen efter det ideale” (1996, s. 238). Denne kritik lader Grundtvig også gælde for Schiller.

Læs mere

I *Verdenskrøniken 1812* beskriver Grundtvig Goethes position på følgende vis: “Goethe selv vilde gaa en Middelvei, laane det Jordiske en høiere Glands og saa indbilde sig, at det saaledes blev tilfredstillende; hans senere Værker ere, fra Konstens Side, Mesterstykker, men dyrekøbt er deres Runding, og de synes mere skikkede til at inddysse Tidsalderen end vække den” (Grundtvig 1812, s. 251 f.).

Man kan diskutere, om denne hårde dom over Schiller er retfærdig. Særlig i fortalen til *Die Braut von Messina* insisterer Schiller på idealernes forrang frem for det reale – en position, der harmonerer dårligt med Grundtvigs dom. Grundtvigs skepsis synes snarere at hidrøre fra hans generelle uvilje mod idealismens frihedsbegreb, som udspringer af hans kristne livssyn.

5 Kritik af den æstetiske frihed

I sin afsluttende kritik af Schiller kaster Grundtvig sig over en af de helt centrale problemstillinger i den tyske idealisme, nemlig forholdet mellem frihed og nødvendighed, som optager både Kant, Schiller og Fichte m.fl: Hvordan kan mennesket være underlagt naturens kausalitet som et biologisk væsen, samtidig med at det har en fri vilje i kraft af sin fornuft? Hvordan kan mennesket på én gang være bestemt af sine omgivelser og selvbestemmende? Denne problemstilling diskuterer Kant i den tredje antinomi i *Kritik der reinen Vernunft* (1781, da. *Kritik af den rene fornuft*, 2002). Kant løser problemet ved at pege på et irreducibelt moment i individet, nemlig friheden som individets rene selvbestemmelse, en slags pendant til "das Ding an sich". Når erkendelsen af virkeligheden samtidig er afhængig af beskuerens konstruktion (vi ser ikke tingene, som de virkelig er, men alene sådan som de fremtræder for os), bliver virkeligheden til et produkt af den menneskelige bevidsthed.

Kants løsning på frihedens problem bliver årsagen til Schillers store interesse for hans filosofi. Schiller formulerede det selv i et brev til sin ven Gottfried Körner den 18. februar 1793 på følgende vis:

“Det er vist, at intet dødeligt menneske nogensinde har udtalt vigtigere ord end Kants, der samtidig er indholdet af hele hans filosofi: Bestem dig ud fra dig selv; lige såvel som de [ord] i den teoretiske filosofi: Naturen står under forstandens love” (overs. GV).

Læs mere

ty. “Es ist gewiß von keinem sterblichen Menschen kein größeres Wort noch gesprochen worden, als dieses Kantische, was zugleich der Inhalt seiner ganzen Philosophie ist: Bestimme Dich aus Dir selbst; sowie das in der theoretischen Philosophie: Die Natur steht unter dem Verstandesgesetze” (citeret efter Safranski 2004, s. 353).

Begge aspekter kan genfindes i Schillers fortale til *Die Braut von Messina*, hvor han netop beskriver mødet med det sande kunstværk som en oplevelse, der vækker menneskets frihed og derved lærer det at overvinde den sanselige verdens kontingens:

“... at [den sande kunst] vækker, øver og danner en kraft i ham, der kan skabe en objektiv afstand til den sanselige verden, som ellers blot tynger os som en rå masse og trykker os som en blind magt; en kraft, der kan forvandle den sanselige verden til vor ånds frie værk og beherske det materielle gennem ideerne” (overs. GV).

Læs mere

ty. “... daß [die wahre Kunst] eine Kraft in ihm erweckt, übt und ausbildet, die sinnliche Welt, die sonst nur als ein roher Stoff auf uns lastet, als eine blinde Macht auf uns drückt, in eine objektive Ferne zu rücken, in ein freies Werk unsers Geistes zu verwandeln, und das Materielle durch Ideen zu beherrschen” (Schiller 1974b, s. 816 f.).

For Schiller er kunsten medvirkende til at myndiggøre mennesket, hvorved han bliver i stand til at hæve sig over den materielle verden. Schiller giver, med andre ord, kunsten evnen til at opøve mennesket til den frihed, som han finder beskrevet i Kants filosofi. Grundtvig beskriver det på følgende vis: "At fremlukke denne Evne, at lade Friheden udvikle sig af Nødvendigheden selv, sætter han nu som sit høieste Virkemaal, og fatter saaledes Ideen om den høieste Kunst" (s. 232).

Grundtvig deler ikke Schillers begejstring for Kants frihedsbegreb og afviser idealismens løsning på frihedens problem med ordene:

"Tanken, at Mennesket kan finde sig fri, ved frivillig at adlyde Naturens Love, og føle sig hævet over den, som Hersker, fordi den adlyder sin egen Lov, er en aabenbar Illusion; thi Frihed ophæver nødvendig Underkastelse, og denne hiin, ligesom man ikke hersker, fordi man ikke er den eneste, der lyder" (s. 232).

5.1 Kristen romantik

Grundtvig er ikke begejstret for Schillers løsning på frihedens problem. Ifølge Grundtvig kan kunsten ikke frisætte mennesket, for ham er livet "i den høiere Idee kun [...] kort og flygtigt" (s. 131 f.). Kun når poesien peger væk fra det jordiske og ud på evigheden, har den værdi. Forestillingen om poesien som "en Ahnelse af en tilkommende Tilværelse" havde Grundtvig allerede mødt hos Steffens (1996, s. 142) og diskuteret i sin udtogsbog (*Dag- og Udtogsbøger 1* 1979, s. 218 f.), og denne forestilling indlejres nu i et kristent livssyn. Den teologiske tolkningshorisont er dog mindre tydelig i den endelige version end i udtogsbogens, og man kan, som Flemming Lundgreen-Nielsen (1980, s. 172 f.), spekulere over, hvorfor Grundtvig valgte kun at antyde sin kristne tolkning af frihedsbegrebet i den endelige version.

I den trykte version skriver Grundtvig:

"men, saa sandt, som vi troe, at Tilværelsen, hvortil vi i Nydelsens Øieblik opsvinge os, vil engang vinde varig Realitet, saa nødvendig maa vi ogsaa belægge den med Prædicatet: den høieste" (s. 233).

I udtogsbogen hedder det derimod:

"Menneskets Frihed bestaar ene i Evnen til at hæve sig paa en højere Punkt hvorfra Han kan nedskue paa sin overmægtige Fiende, dette er hans høieste Maal paa Jorden, og hvad der fremhjælper denne Hæven og konstituerer den, er den høieste Nydelse – Dette Liv er det som udtaler sig gennem hele Historien, dette er det som spirer i vore hellige Böger og træder konsentreret frem i Pauli dybe Erklæring. Den længselsfulde Skabning, undergoven Forfængeligheds Tjeneste mod sin Villie, sukker efter Guds Börns herlige Frihed" (*Dag- og Udtogsbøger 1* 1979, s. 388).

Hvor den endelige version – på linje med Steffens – peger på en halvvejs verdsliggjort forestilling om "Ahnelsen af det Evige" (s. 233) som poesiens formål, er udtogsbogen langt mere direkte i sin modstilling af idealismens frihedsbegreb med et kristent. Den høieste nydelse er ikke subjektets oplevelse af sin egen frihed, men derimod længslen efter "Guds Börns herlige Frihed", som det hedder med henvisning til Romerbrevet 8.19.-23. I udtogsbogen afviser Grundtvig entydigt idealisternes dennesidige frihed til

fordel for friheden i Gud.

5.2 'Sluttelse' og tårestrøm

På baggrund af sin afvisning af idealismens æstetik udvikler Grundtvig sin egen opfattelse af, hvordan tilskueren skal tilegne sig kunstværket. Frem for den frie, reflekterende tilskuer foretrækker Grundtvig en emotionel medleven i tragedien, som Schiller fordømmer i slutningen af fortalen til *Die Braut von Messina*. For Schiller gælder det netop, at tilskueren skal beholde sin frihed i "affekternes storm" (Schiller 1974b, s. 822), hvilket korets poetiske refleksion er med til at sikre. Grundtvig derimod ser hengivelsen som mulighed for en "Ahnelse af det Evige" (s. 233). Denne hengivelse betegner han med begrebet 'Sluttelse', der er afhandlingens gennemgående begreb og skal forstås som "engagement" eller "identifikation". 'Sluttelsen' og, som verbum, 'at slutte' bliver et nøgleord for Grundtvigs tidlige afhandlinger, som Flemming Lundgreen-Nielsen har påpeget (1965, s. 72 f.).

Læs mere

'Sluttelsen' og verbet 'at slutte' er nærmest allestedsnærværende i "Om Religion og Liturgie" (1807a, fx s. 138 og 157). I sin kritik fra 22. februar 1805 af Johannes Ewalds drama *Rolf Krage* (1770) skriver Grundtvig, at dramaet for ham at se ikke er vellykket, da tragedieheltens død ikke er knyttet til selve epokens undergang. Først når det er tilfældet, "slutter Tilskueren sig til den kjæpende Helt, da føler Han sig indhvirvlet i en højere Existens" (*Dag- og Udtogsbøger* 1, s. 204). Først et sådant historisk drama vil få beskueren til at engagere sig fuldt og helt i dramaets hovedperson på en måde, der svarer til det ideal, han skitserer i "Om Schiller".

For Grundtvig er det således ikke, når tilskueren oplever sin egen frihed i mødet med kunstværket, at han har "den høieste Nydelse", som Schiller beskriver det i fortalen til *Die Braut von Messina*, men i stedet "naar vi tage Deel i Noget med vort hele Væsen, som Heelt" (s. 233). Grundtvig foretrækker det umiddelbare, følelsesmæssige engagement frem for den reflektive fornuft:

"Vor hele Natur er da opløst i en Taarestrøm; men Ahnelsen af det Evige omgiver den med sin Straalemur, saa intet af det Endelige, Usle, kan røre den, og vi leve da, ikke i en forædlet jordisk, men en overjordisk Tilværelse" (s. 233).

Endnu en gang er det Steffens, der påvirker Grundtvig; begrebet 'Sluttelse' anvendes adskillige gange i samme betydning i Steffens' filosofiske indledningsforelæsninger om subjektets rette forhold til historien og – i dette tilfælde – poesien:

"Vi omgives af en høj en herlig Glands; en dyb Længsel vaagner i vort Inderste, og *slutter* os uimodstaelig til den forunderlige göglende Verden – / Den forsvinder –" (Steffens 1996, s. 34, fremhævet af GV).

Steffens' beskrivelse af, hvordan poesien fremtryller anelsen af en "guddommelig,

gylden Verden”, har iøjnefaldende fællestræk med Grundtvigs lysmættede metaforik i ovenstående citat. ‘Sluttelsen’ bliver for både Steffens og Grundtvig den rette måde at forholde sig til anelsen af det absolutte på.

6 Modtagelse og videre liv

“Om Schiller og Bruden fra Messina” er ikke tidligere blevet genoptrykt. Grundtvigs kritik af Schiller synes ikke at have skabt megen debat i samtiden. Ni år senere, i 1816, huskede Rahbek dog stadig Grundtvigs kritik af den danske Schiller-reception og komplimenterede Grundtvig for hans oversættelse (se hertil afsnittet om [“Oversættelsen”](#)).

Mødet med Schiller og *Die Braut von Messina* satte sit præg på Grundtvigs forfatterskab i flere henseender:

I det sidste afsnit af fortalen forsvarer Schiller sin sammenblanding af kristendom, islam og græsk mytologi i *Die Braut von Messina* ved at argumentere for religionernes enhed i ideen om det guddommelige: “Bag alle religioners slør ligger religionen selv, ideen om det guddommelige” (overs. af GV, ty. “Unter der Hülle aller Religionen liegt die Religion selbst, die Idee eines Göttlichen”, Schiller 1974b, s. 823). Forestillingen må have gjort indtryk på Grundtvig, der i samme periode anvendte citatet som motto for den religionsfilosofiske afhandling “Om Religion og Liturgie” (1807a, s. 129) og alluderede til det i “Om Videnskabelighed og dens Fremme” (1807b, s. 265), hvor han også citerede en længere passage fra en korsang i Schillers drama (1807b, s. 251). Schillers synkretisme, dvs. religionsblanding, kan muligvis også have påvirket Grundtvigs drama *Maskeradballet i Danmark 1808*, hvor Grundtvig netop forbandt asatro og kristendom, som det fremgår af centrale citater som: “Høje Odin! Hvide Krist! / Slettet ud er Eders Tvist, / Begge Sønner af Alfader” (1808, s. 19 f.). I samme drama og i *Optrin af Nordens Kæmpeliv* (1809-1811) benyttede Grundtvig sig af kor efter forbillede i den græske tragedie, hvilket også kan være en inspiration fra Schillers tragedie og dens fortale.

Kritikken af idealismens “Forsoning med Tilværelsen”, eller – måske rettere – dens ønske om en “forædlet jordisk” tilværelse, er ligeledes et genkommende tema for Grundtvig. Modsætningen mellem kunstens “korte Drøm” (s. 231) og et kristent livssyn kan så sent som i 1825 genfindes i 4.-6. strofe af salmen “De Levendes Land”. Salmen afviser idealiseringen af det jordiske liv som den “flygtige Drøm / Om Evigheds-Øen i Tidernes Strøm, / Om Templet for Glæden i Taarernes Dal / Om Halvgude-Livet i Dødninge-Sal” (strofe 4, vers 1-4). De tre strofes budskab bliver sammenfattet i strofe 6: “Du giækker de Arme, der søge omsonst / Hvad Hjertet begiærer, i Billed og Konst”. I det kunstbegreb, som salmen skitserer, kan man ane konturerne af Schillers æstetik, som den opfattes gennem Grundtvigs kristne optik. Grundtvig stiller sig her skeptisk over for forestillingen om, at menneskets frigørelse og glæde kan være et mål i sig selv, og endvidere, at menneskets forløsning skulle kunne findes gennem kunsten. Stroferne kan læses som en poetisk afsked med idealismens æstetik og med det, der for Grundtvig står som et forsøg på at forherlige jordelivet.

7 Anvendt litteratur

- Sofokles (1977) *Kong Ødipus*, overs. Otto Foss. København.
- Albertsen, Leif Ludwig (1978) *Schillerklubben*. København.
- Bobé, Louis (1905) *Schiller und Dänemark*. Leipzig & Wien.
- Domes, Fred J. (1935) *Schiller auf der dänischen Bühne*. Leipzig & Berlin.
- Ewald, Johannes (1770) *Rolf Krage. Et Sørgepiel i Fem Handlinger*. København.
- Foersom, Peter red. (u.å.: 1806) *Nytaarsgave for Skuespilyndere 1807*. København.
- Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1806) "Lidet om Sangene i Edda" i *Ny Minerva*, september, s. 270-299. København.
- Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1807a) "Om Religion og Liturgie" i *Theologisk Maanedsskrift*, februar, s. 129-201. København.
- Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1807b) "Om Videnskabelighed og dens Fremme" i *Ny Minerva*, marts, s. 249-298. København.
- Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1807c) "Om Asalæren" i *Ny Minerva*, maj, s. 156-188. København.
- Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1807d) "Et Par Ord i Anledning af det forkyndte Sørgepiel: Signe" i *Ny Minerva*, juli, s. 249-263. København.
- Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1808) *Maskeradballet i Dannemark 1808. Et Syn*. København.
- Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1809-1811) *Optrin af Nordens Kæmpeliv 1-2*. København.
- Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1812) *Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng*. København.
- Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1832) "De Levendes Land" i L.C. Hagen *Historiske Psalmer og Riim til Børne-Lærdom*, s. 197-203. København.
- Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1924-1926) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig* bind 2, udg. af Georg Christensen & Stener Grundtvig. København.
- Grundtvig, Nicolai Frederik Severin (1979) *N.F.S. Grundtvig Dag- og Udtogsbøger 1-2*, udg. af Gustav Albeck. København.

Hultberg, Helge (1973) "Den unge Henrich Steffens 1773-1811" i *Festskrift udgivet af Københavns Universitet i anledning af universitetets årsfest november 1973*, s. 7-115. København.

- Kant, Immanuel (1995a) *Kritik der reinen Vernunft*, udg. af Wilhelm Weischedel. Frankfurt am Main.
- Kant, Immanuel (1995b) *Kritik der Urteilskraft*, udg. af Wilhelm Weischedel. Frankfurt am Main.
- Kant, Immanuel (2002) *Kritik af den rene fornuft*, overs. Claus Bratt Østergaard. Frederiksberg.
- Kant, Immanuel (2007) *Kritik af dømmekraften*, overs. Claus Bratt Østergaard. Frederiksberg.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1965) *Grundtvig. Skæbne og forsyn. Studier i Grundtvigs nordisk-romantiske dramatik*. København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980) *Det handlende ord. N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*. København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1996) "Henrich Steffens' Goetheforelæsninger i 1803" i Henrich Steffens, *Indledning til filosofiske Forelæsninger*, udg. af Johnny Kondrup, s. 227-243. København.
- Luserke-Jaqui, Matthias & Grit Dommers red. (2005) *Schiller-Handbuch, Leben - Werk - Wirkung*. Stuttgart.
- Overskou, Thomas (1860) *Den danske Skueplads, i dens Historie, fra de første Spor af danske Skuespil indtil vor Tid 1-7*, bind 4. København.
- Paul, Fritz (1973) *Henrich Steffens. Naturphilosophie und Universalromantik*. München.
- Pott, Hans-Georg (1980) *Die schöne Freiheit. Eine Interpretation zu Schillers Schrift Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen*. München.
- Rahbek, Knud Lyne red. (1785-1808) *Ny Minerva*. København.
- Rahbek, Knud Lyne red. (1815-1819) *Dansk Minerva*. København.
- Rahbek, Knud Lyne (1816) *Tilskueren. Et Ugeskrift*, nr. 21. København.
- Rønning, Frederik (1907-1913) *N.F.S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk åndsliv i det 19. århundrede*. København.
- Safranski, Rüdiger (2004) *Friedrich Schiller oder Die Erfindung des Deutschen Idealismus*. München & Wien.
- Scharling, Carl Immanuel (1947) *Grundtvig og Romantiken belyst ved*

Grundtvigs Forhold til Schelling. København.

- Schiller, Friedrich (1973) "Die Räuber" [1781] i *Sämtliche Werke* 1-5, bind 1, udg. af Herbert G. Göpfert & Gerhard Fricke, s. 491-638. München.
- Schiller, Friedrich (1801) *Røverne. Et Sørgespil* [1781], overs. af Matthias Rahbek. Helsingør.
- Schiller, Friedrich (1974c) "Don Carlos" [1787] i *Sämtliche Werke* 1-5, bind 2, udg. af Herbert G. Göpfert, Gerhard Fricke & Herbert Stubenrauch, s. 7-267. München.
- Schiller, Friedrich (1812) *Don Carlos, Infant af Spanien* [1787], overs. af Johan Storm Munch. Oslo.
- Schiller, Friedrich von (1792) "Was heißt und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte? Eine akademische Antrittsrede" [1789] i *Kleinere prosaische Schriften* 1-4, bind 1, s. 54-98. Leipzig.
- Schiller, Friedrich (1992b) "Über Anmut und Würde" [1793] i *Werke und Briefe* 1-10, bind 8, udg. af Rolf-Peter Janz, Hans Richard Brittnacher, Gerd Kleiner & Fabian Störmer, s. 330-394. Frankfurt am Main.
- Schiller, Friedrich (1992d) "Über die ästhetische Erziehung des Menschen" [1795] i *Werke und Briefe* 1-10, bind 8, udg. af Rolf-Peter Janz, Hans Richard Brittnacher, Gerd Kleiner & Fabian Störmer, s. 556-676. Frankfurt am Main.
- Schiller, Friedrich (1996) *Menneskets æstetiske opdragelse* [1795], overs. af Per Øhrgaard. København.
- Schiller, Friedrich (1992a) "Über naive und sentimentalische Dichtung" [1795-1796] i *Werke und Briefe* 1-10, bind 8, udg. af Rolf-Peter Janz, Hans Richard Brittnacher, Gerd Kleiner & Fabian Störmer, s. 706-810. Frankfurt am Main.
- Schiller, Friedrich (1952) "Om naiv og sentimental digtning" [1795-1796] i *Om naiv og sentimental digtning og Om det ophøjede*, overs. af Johan Johansen. København.
- Schiller, Friedrich (1992c) "Vom Erhabenen" [1796] i *Werke und Briefe* 1-10, bind 8, udg. af Rolf-Peter Janz, Hans Richard Brittnacher, Gerd Kleiner & Fabian Störmer, s. 822-840. Frankfurt am Main.
- Schiller, Friedrich (1974d) "Die Jungfrau von Orleans" [1801] i *Sämtliche Werke* 1-5, bind 2, udg. af Herbert G. Göpfert, Gerhard Fricke & Herbert Stubenrauch, s. 687-812. München.
- Schiller, Friedrich (1813) *Johanna d'Arc, Orleans Mø* [1801], overs. af Knud Lyne Rahbek. København.

- Schiller, Friedrich (1803) *Die Braut von Messina oder die feindlichen Brüder: Ein Trauerspiel mit Chören*. Tübingen.
- Schiller, Friedrich (1974a) "Die Braut von Messina" [1803] i *Sämtliche Werke* 1-5, bind 2, udg. af Herbert G. Göpfert, Gerhard Fricke & Herbert Stubenrauch, s. 813-912. München.
- Schiller, Friedrich (1974b) "Über den Gebrauch des Chors in der Tragödie" [1803] i *Sämtliche Werke* 1-5, bind 2, udg. af Herbert G. Göpfert, Gerhard Fricke & Herbert Stubenrauch, s. 815-823. München.
- Schiller, Friedrich (u.å.: 1806) "Om Chorets Brug i Tragoedien" [1803], overs. af Nicolaj Esmark Øllgaard i *Nytaarsgave for Skuespilyndere 1807*, s. 30-50. København.
- Schlegel, Friedrich (1947) *Über das Studium der griechischen Poesie*, overs. af Paul Hankamer. Godesberg.
- Steffens, Henrich (1803) *Indledning til filosofiske Forelæsninger*. København.
- Steffens, Henrich (1840-1844) *Was ich erlebte. Aus der Erinnerung niedergeschrieben* 1-10. Breslau.
- Steffens, Henrich (1996) *Indledning til filosofiske Forelæsninger* [1803], udg. af Johnny Kondrup. København.
- Toldberg, Helge (1946) *Grundtvig som Filolog* i *Dansk teologisk tidsskrift*. København.